

MEDDELELSER OG OVERSIGTER

DET DANSKE NATIONALPRODUKT SIDEN 1870

1. Den øgede interesse for den økonomiske udvikling på længere sigt har naturligt ført til et behov for empiriske studier af det hidtidige forløb. Som følge heraf er den økonomiske historie kommet i søgelyset, ikke mindst den del, der belyser udviklingen kvantitativt. I det sidste par år er der her i landet offentliggjort forskellige arbejder på dette område; i det følgende skal omtales det vigtigste: Kjeld Bjerkes og Niels Ussings undersøgelse vedrørende det danske nationalprodukt siden 1870¹. Bogens hovedindsats er et forsøg på at opstille tal for nationalproduktet for alle årene siden 1870. Det er på forhånd klart, at sådanne tidsserier må være forbundet med skøn, ofte meget usikre; det understreges også af forfatterne, ikke mindst i de forklarende noter.

2. Inden resultaterne af undersøgelsen sammenfattes, skal den anvendte fremgangsmåde omtales. For perioden siden 1930 forelå der allerede skøn fra Det statistiske Departement over nationalindkomsten. De er, som den løbende nationalindkomststatistik, i princippet opgjort efter den produktionsstatistiske metode, d.v.s. at man for hver sektor beregner værdien af output og derfra trækker medgåede rå- og hjælpestoffer etc., hvorved man når frem til værditilvæksten for sektoren; det samlede nationalprodukt fås derefter ved summering. Denne metode, som danner et godt udgangspunkt for en videre bearbejdelse af tallene i form af input-output tabeller, har for tiden før 1930 kun kunnet anvendes for *landbrugets* vedkommende². Bogens oplysninger om landbruget er desværre relativt summariske. Hovedparten af tallene er kun anført for fem-års gennemsnit, og sammenhængen mellem produktionstallene for de enkelte hovedvarer og skønnet over bidraget til nationalproduktet fremgår kun meget ufuldstændigt³. Det er synd, at en god lejlighed til en detaljeret analyse af udviklingen i landbrugets produktions- og indkomstforhold ikke har kunnet udnyttes.

For *byerhvervene* har det statistiske grundlag før 1930 været mere spinkelt. For

1. Kjeld Bjerke og Niels Ussing, *Studier over Danmarks Nationalprodukt 1870-1950*, København 1958. 176 sider. Pris: 20 kr.
2. Når mulighederne på dette område er ret gode, skyldes det dels, at en betydelig del af afsætningen er sket til udlandet, idet handelsstatistikken tilbage til 1870 er ret omfattende, dels at man for hele perioden har officiel statistik vedrørende arealanvendelse, kreaturhold og høstudbytte samt priser. På grundlag heraf offentliggjorde Det statistiske Departement allerede i 1950 skøn over produktionen af de animalske hovedvarer tilbage til 1880 (*Statistiske Meddelelser 4-148-1*, p. 374 f.). Desværre er baggrunden for disse skøn aldrig blevet kommenteret, hvorfor det er uklart, hvilke forudsætninger man har anvendt ved beregningerne.
3. Mere detaljerede tabeller vedrørende landbruget findes i E. Cohn, *Privatbanken i København gennem Hundrede Aar 1857-1957 I-II*, København 1957 og 1958; I p. 302-308, II p. 545-551. Disse beregninger er, ligesom beregningerne vedrørende landbruget i Bjerkes og Ussings bog, udført af fuldmægtig P. Døssing. Herudover er en detaljeret redegørelse for prisudviklingen i landbruget siden århundredskiftet givet i *Landbrugets Priser 1900-1957*, København 1958, det første bind i Det statistiske Departements nye serie: »Statistiske Undersøgelser«.

MEDDELELSER OG OVERSIGTER

DET DANSKE NATIONALPRODUKT SIDEN 1870

1. Den øgede interesse for den økonomiske udvikling på længere sigt har naturligt ført til et behov for empiriske studier af det hidtidige forløb. Som følge heraf er den økonomiske historie kommet i søgelyset, ikke mindst den del, der belyser udviklingen kvantitativt. I det sidste par år er der her i landet offentliggjort forskellige arbejder på dette område; i det følgende skal omtales det vigtigste: Kjeld Bjerkes og Niels Ussings undersøgelse vedrørende det danske nationalprodukt siden 1870¹. Bogens hovedindsats er et forsøg på at opstille tal for nationalproduktet for alle årene siden 1870. Det er på forhånd klart, at sådanne tidsserier må være forbundet med skøn, ofte meget usikre; det understreges også af forfatterne, ikke mindst i de forklarende noter.

2. Inden resultaterne af undersøgelsen sammenfattes, skal den anvendte fremgangsmåde omtales. For perioden siden 1930 forelå der allerede skøn fra Det statistiske Departement over nationalindkomsten. De er, som den løbende nationalindkomststatistik, i princippet opgjort efter den produktionsstatistiske metode, d.v.s. at man for hver sektor beregner værdien af output og derfra trækker medgåede rå- og hjælpestoffer etc., hvorved man når frem til værditilvæksten for sektoren; det samlede nationalprodukt fås derefter ved summering. Denne metode, som danner et godt udgangspunkt for en videre bearbejdelse af tallene i form af input-output tabeller, har for tiden før 1930 kun kunnet anvendes for *landbrugets* vedkommende². Bogens oplysninger om landbruget er desværre relativt summariske. Hovedparten af tallene er kun anført for fem-års gennemsnit, og sammenhængen mellem produktionstallene for de enkelte hovedvarer og skønnet over bidraget til nationalproduktet fremgår kun meget ufuldstændigt³. Det er synd, at en god lejlighed til en detaljeret analyse af udviklingen i landbrugets produktions- og indkomstforhold ikke har kunnet udnyttes.

For *byerhvervene* har det statistiske grundlag før 1930 været mere spinkelt. For

1. Kjeld Bjerke og Niels Ussing, *Studier over Danmarks Nationalprodukt 1870-1950*, København 1958. 176 sider. Pris: 20 kr.
2. Når mulighederne på dette område er ret gode, skyldes det dels, at en betydelig del af afsætningen er sket til udlandet, idet handelsstatistikken tilbage til 1870 er ret omfattende, dels at man for hele perioden har officiel statistik vedrørende arealanvendelse, kreaturhold og høstudbytte samt priser. På grundlag heraf offentliggjorde Det statistiske Departement allerede i 1950 skøn over produktionen af de animalske hovedvarer tilbage til 1880 (*Statistiske Meddelelser 4-148-1*, p. 374 f.). Desværre er baggrunden for disse skøn aldrig blevet kommenteret, hvorfor det er uklart, hvilke forudsætninger man har anvendt ved beregningerne.
3. Mere detaljerede tabeller vedrørende landbruget findes i E. Cohn, *Privatbanken i København gennem Hundrede Aar 1857-1957 I-II*, København 1957 og 1958; I p. 302-308, II p. 545-551. Disse beregninger er, ligesom beregningerne vedrørende landbruget i Bjerkes og Ussings bog, udført af fuldmægtig P. Døssing. Herudover er en detaljeret redegørelse for prisudviklingen i landbruget siden århundredskiftet givet i *Landbrugets Priser 1900-1957*, København 1958, det første bind i Det statistiske Departements nye serie: »Statistiske Undersøgelser«.

1920'erne har man anvendt en undersøgelse af kontorchef H. C. Jørgensen; den første verdenskrig har forfatterne fornuftigvis ladet ligge. For perioden 1870-1914 har grundlaget været statistik i forbindelse med indkomstskat. Til illustration af de vanskeligheder, beregningerne har været forbundet med, skal de kort refereres.

I 1870 blev der udskrevet indkomstskat for hele landet, men herefter var der en pause indtil 1903; for dette tidsrum har man kun et tilsvarende materiale for København. Med en forudsætning om samme gennemsnitlige indkomststigning pr. ansat skatteyder i provinsen som i København har man beregnet indkomstudviklingen i provinsen, jfr. tabel 1. Imidlertid beskattedes kun store indkomster, og for at nå frem til den samlede indkomst må man derfor skønne over de ikke-skatteansattes indtægter. Bjerke og Ussing anslår, at denne gruppe i 1870 omfattede 80 pct. og i 1903 godt halvdelen af alle forsørgere. Med udgangspunkt i nogle

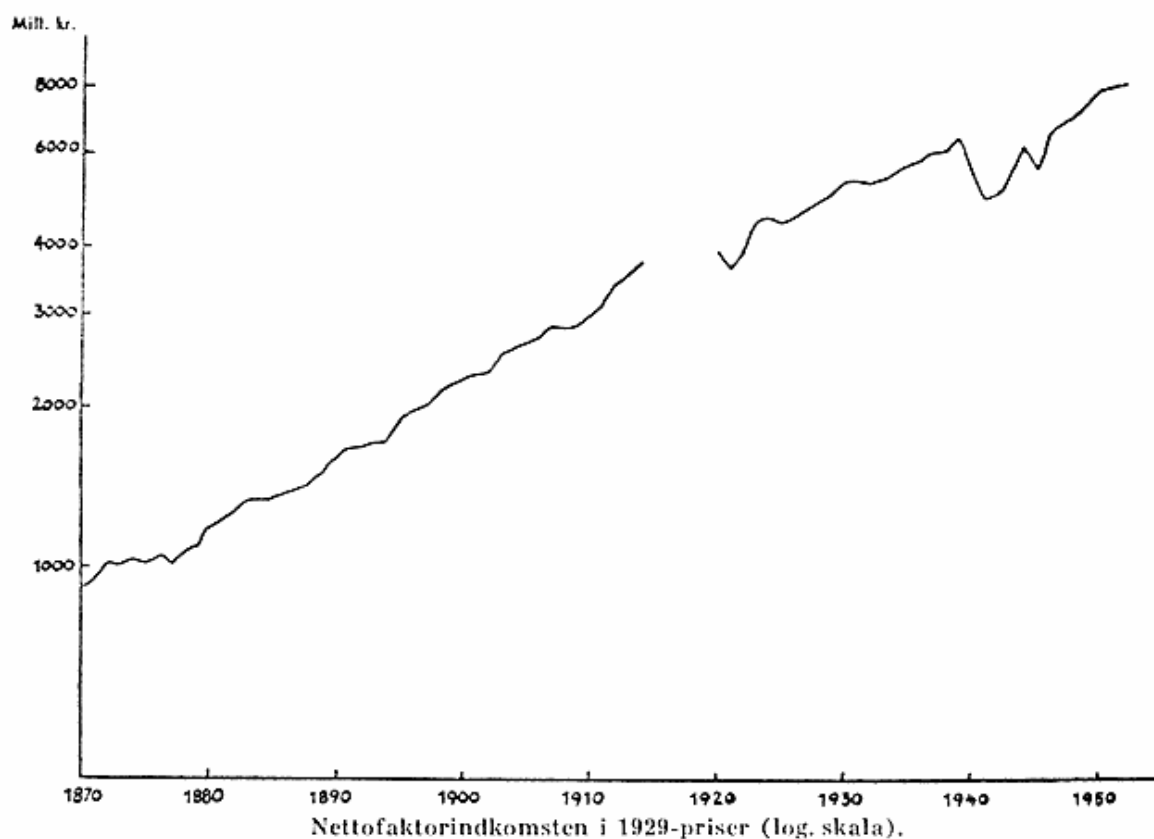
Tabel 1. Bjerke og Ussings beregning af byerhvervenes bidrag til nationalproduktet, 1870-1914. (udvalgte år)*.

Mill. kr., årets priser.	1870	1880	1890	1900	1910	1914
Skatteansatte:						
København	48	73	107	161
Provinsen	93	119	161	275
I alt skatteansatte	141	192	268	436	579	786
Ikke skatteansatte	96	120	154	184	225	218
I alt	237	312	422	620	804	1004
Tillæg for betalte skatter, A/S henlæggelser, overskud offentlig virksomhed m.v.						
	17	27	38	64	106	156
I alt indkomst	254	339	460	684	910	1160
+ skønsmæssigt tillæg	36	64	96	155	250	406
Totalt bidrag til nettofaktorindkomsten	290	403	556	839	1160	1566

* Tabellen er sammenstillet på grundlag af tabeller pp. 115, 118, 121 og 123.

beregninger af Cordt Trap for enkelte år har man beregnet de ikke-ansattes indkomst på basis af foreliggende oplysninger om løn og arbejdsstyrke⁴. Hermed er man nået frem til den samlede »skattepligtige« indkomst. For at korrigere for forskellen mellem dette begreb og nationalproduktet er der endelig foretaget et tillæg for betalte skatter, overskud af offentlige virksomheder, henlæggelser i aktieselskaber m. v.

4. Det er ikke ganske klart, hvilken beskæftigelsesforudsætning man har anvendt, men man får nærmest indtryk af, at der er regnet med konstant beskæftigelsesgrad. Det er imidlertid et spørgsmål, om ikke man i så fald overser virkningen af de betydelige svingninger i arbejdsugens længde, som synes at have fundet sted, jfr. Rich. Willerslev, *Københavnske maskinarbejders løn- og indkomstforhold 1850-1914*, Aarhus 1958, Aarsskrift for Aarhus Universitet, bind XXX p. 11 ff. Dette forhold er formentlig medvirkende til, at tallene før den første verdenskrig, som fremhævet af forfatterne, ikke er pålidelige nok til, at man kan lægge vægt på de korttidssvingninger, de viser.

Så langt har der været betydelige elementer af skøn involveret. Det værste står dog tilbage: at anslå »skattesnyderiet« i videste forstand. Som det fremgår af tabel 1, har forfatterne regnet med et stærkt stigende tillæg – også relativt – gennem perioden, ca. 15 pct. i 1870, godt 20 pct. i 1890 og 1900 og endelig godt 35 pct. i 1914. Tillægget fører således til en meget stærk forøgelse gennem årene i den procentvise stigning i byerhvervenes bidrag til nationalproduktet. En sådan korrektion kunne nok trænge til et kraftigere forsvar end det, bogen giver.

For at kunne analysere tallene er en omregning i faste priser nødvendig; Bjerke og Ussing har foretaget omregningen til 1929-priser. For landbruget har dette ikke budt på principielle problemer. Der forelå mængdeoplysninger for alle årene for de forskellige typer input og output, og værditilvæksten i 1929-priser kunne derfor beregnes direkte. Anderledes i byerhvervene. Da beregningerne i løbende priser ikke kunne foretages efter den produktionsstatistiske metode, var det ikke muligt at beregne værditilvæksten i faste priser. Imidlertid kan deflateringen også foretages »fra anvendelsessiden«: Man søger ikke at finde et udtryk for, hvor meget der er produceret, men derimod for, hvor meget man kunne købe for indkomsten; man finder ikke realproduktet, men realindkomsten. Forfatterne synes imidlertid at have sat sig mellem to stole, idet man ved deflateringen har anvendt et prisindeks, der omfatter beklædning, vask, belysning og brændsel samt husleje. Priserne for disse varer og tjenester kan vel i hvert fald ikke betragtes som karakteristiske for byerhvervenes produktion; men ville man finde realindkomsten, hvorfor er priserne på fødevarer så ikke med? Bogens drøftelse heraf (p. 125) er ikke ganske klar, selv om det synes at fremgå, at en deflatering »fra anvendelsessiden« af den sædvanlige type giver ret ensartede resultater sammenlignet med den

faktisk anvendte fremgangsmåde. Desværre er der ikke gjort nærmere rede herfor.

Resten af beregningerne skal af pladshensyn kun omtales ganske kort: Via skøn over indirekte skatter og saldoen på betalingsbalancen når man frem til rådighedsbeløbet; efter selvstændige skøn over investeringerne følger konsumet residualt. Betalingsbalanceskønnene er, som forfatterne fremhæver, meget usikre, men da saldoen gennemgående er minimal sammenlignet med nationalproduktet, er usikkerheden i denne sammenhæng måske knap så afgørende. Investeringerne er beregnet, fordelt på fire grupper: bygninger, anlæg, maskiner og transportmidler. Man har gennemgående taget sit udgangspunkt i statistik vedrørende input: mursten, tømmer, jern etc.

3. Hvilke resultater er forfatterne så nået frem til? Vedstående figur (bogens fig. 1, p. 13) viser en forbløffende stabilitet i vækstraten på længere sigt. Fra 1870 til 1913 har den gennemsnitlige stigning i nettofaktorindkomsten, målt i 1929-priser, været 3,2 pct. årligt og fra 1913 til 1950 2,2 pct. årligt. (Fra 1950 til 1958 fortsatte denne udvikling; den årlige stigning udgjorde 2,3 pct., målt på bruttofaktorindkomsten i 1949-priser). Bortset fra krigsårene er udsvingene relativt ubetydelige; for tiden før den første verdenskrig hænger dette dog sikkert delvis sammen med den anvendte beregningsmetode. Det fremgår endvidere, at ikke alene reetableredes produktionsniveauet ret hurtigt efter de to verdenskrige, men man nåede helt op til den stigende trend, man forlod ved krigenes begyndelse. Det er klart, at det på denne baggrund er meget vanskeligt at nå frem til en forklaring af, hvilke faktorer der har haft størst betydning for udviklingen.

Bogens sammenfattende tabel, som gengives i tabel 2, synes umiddelbart at give et andet indtryk, selv om man kun betragter »Samtlige erhverv«. Det skyldes imidlertid for en væsentlig dels vedkommende den anvendte periodeinddeling; ændrer man den lidt, svarer resultatet i højere grad til figuren, jfr. tabel 3, som er beregnet på samme grundlag som tabel 2⁵.

Tabel 2. Gennemsnitlig årlig procentvis stigningstakt i nettofaktorindkomsten i 1929-priser*.

	Landbrug	Øvrige erhverv	Samtlige erhverv
1870-1894	0.8	4.0	2.7
1894-1914	3.3	4.3	4.0
1921-1931	7.0	2.2	3.1
1931-1939	0.9	2.8	2.3
1947-1952	5.0	3.4	3.6

* jfr. Bjerke og Ussing p. 14.

5. Der er en forskel i beregningsmetoden i tabel 2 og 3. Mens tallene i tabel 3 er fremkommet ved at sammenholde indkomsterne i »begyndelses«- og »slut-året« og derefter finde stigningstakten ved rentesregning, har Bjerke og Ussing for hver periode beregnet successive procentvise ændringer fra år til år og derefter fundet periodens stigningstakt ved at tage et simpelt gennemsnit af disse procenter. Denne metode fører til højere stigningstakter end den førstnævnte, især hvis der er stærke udsving fra trend'en gennem perioden. Har indkomsten i år 0 eksempelvis været 100, i år 1 150 og i år 2 igen 100, så vil stigningen fra år 0 til år 2 iflg. den første metode være 0, mens den efter Bjerke og Ussings metode vil være (50 pct.-33 pct.): $2 = 8$ pct. årligt. Derfor viser tabel 2 f.eks. en årlig stigning i landbrugets indtægter fra 1931 til 1939 på 0,9 pct., skønt indtægten for 8-års perioden under eet kun er steget 5,3 pct.

Tabel 3. Årlig procentvis stigning i nettofaktorindkomsten i 1929-priser.

	Landbrug	Øvrige erhverv	Samtlige erhverv
1870-1895	0.9	4.1	2.9
1895-1913	1.9	4.2	3.6
1913-1923*	(1.4)	(2.4)	(2.2)
1923-1929	4.5	1.6	2.2
1929-1939	1.9	2.7	2.4
1939-1950	1.1	2.2	2.0

* Da indkomsterne for 1923 inkluderer Sønderjylland, mens 1913-tallene ikke medregner Sønderjylland, er resultaterne for høje. Sønderjyllands befolkning androg ved Genforeningen ca. 5 pct. af det øvrige lands. Regner man med en noget lavere indkomst pr. indbygger i Sønderjylland, skulle den årlige stigning for 10-årsperioden for samtlige erhverv reduceres fra 2,2 til 1,8-1,9 pct.

Har stigningen for samtlige erhverv således været ret konstant, er der betydelige forskelle mellem landbrug og byerhverv. Landbruget ekspanderede stærkest i 1920'erne, svagest fra 1870 til 1895. Det sidste forekommer umiddelbart overraskende, idet flæskeproduktionen fordobledes i denne periode samtidig med, at smørproduktionen steg næsten lige så meget (p. 51). Det er da også sandsynligt, at tallet (0,9 pct. årligt) er noget for lavt, bl.a. fordi kvalitetsforbedringerne er undervurderet, men på den anden side må det erindres, at stigningen omfatter hele landbruget, incl. den vegetabiliske produktion, og her var fremgangen ikke så stærk; roedyrkningen var først under udvikling og anvendelsen af kunstgødning knap nok begyndt.

Byerhvervenes produktion steg svagest i 1920-erne og stærkest før den første verdenskrig, for så vidt man tør stole på tallene for denne periode. Det er bemærkelsesværdigt, at stigningen (i faste priser) er lige så stor under prisfaldsperioden fra 1870-1895 som i tiden fra 1895 til den første verdenskrig, ikke mindst når det erindres, at tallene for den sidste periode er korrigeret kraftigt opad, jfr. tabel 1 ovenfor. Dette stemmer ikke med den traditionelle opfattelse, hvorefter stigningen var stærkest i den sidste del, jfr. bl. a. de betydelige investeringer i denne periode (p. 79 f.). Forfatterne har da heller ikke større tillid til, at deres resultater er holdbare på dette punkt (p. 127).

Tabel 2 og 3 kan naturligvis ikke tages som udtryk for udviklingen i »indkomstniveauet« inden for erhvervene. For det første spiller ændringer i prisstrukturen ind. Eksempelvis voksede landbrugets bidrag til nationalproduktet i faste priser fra 1929 til 1932 med 28 pct., mens der i løbende priser var en nedgang på 35 pct. Dette forhold bidrager til at forklare, at krisen i begyndelsen af 1930'erne ikke fremtræder tydeligere på figuren. Desuden – og vigtigere – må befolkningsudviklingen tages i betragtning. Med en årlig befolkningsstigning, der stort set har været af størrelsen 0,8-1,2 pct., reduceres den årlige indkomststigning pr. indbygger til mellem 1 og 2 pct. årligt. Fra 1913 til 1950 steg indkomsten pr. indbygger i 1929-priser således kun 1,0 pct. årligt – og med voksende offentlige budgetter bliver stigningen i de disponible indkomster endnu mindre.

Da landbrugsbefolkningen har været relativt aftagende gennem hele perioden – og i absolut tilbagegang siden 1930 – sker der stærke forskydninger i procenterne i tabel 2 og 3 for erhvervene, når beregningerne foretages pr. indbygger (eller pr. person i arbejdsstyrken), idet landbruget i så fald viser langt den stærkeste

stigning (p. 35). Alligevel var omkring 1950 indkomsten pr. person i arbejdsstyrken i landbruget 30 pct. lavere end i byerne. Forfatterne er med rette noget skeptiske over for dette resultat og nævner forskellige forbehold, men afstår fra en nærmere undersøgelse. En sådan vil også føre for vidt her. I en tid, hvor man foretager sammenligninger mellem forskellige lande til forskellige tider på grundlag af nationalproduktet i faste priser, er der imidlertid grund til at fremhæve, at målt med denne alen svarede indkomstniveauet i landbruget omkring 1950 til indkomstniveauet i byerhvervene før 1914!

4. Ud over nationalprodukttallene og en drøftelse af disse indeholder bogen en omtale af produktionsudviklingen inden for landbrug og industri. Da statistikken på det sidste område er meget mangelfuld før den første verdenskrig, er der supplerende givet en oversigt for hele perioden over forsyningen med forskellige importerede råvarer til industrien. Derudover er udenrigshandelen omtalt i et særligt kapitel.

Alt i alt er der grund til at være forfatterne taknemlig for arbejdet. Det sammenfatter en mængde statistik, som hidtil har været svært tilgængelig, og indeholder desuden et behjertet forsøg på at nå tilbage før den første verdenskrig. På det sidste område har resultaterne måske ikke helt svaret til anstrengelserne, men da der i det store og hele er gjort rede for, hvordan tallene er fremkommet, er der i hvert fald skabt et udgangspunkt for yderligere studier – medmindre sporene skræmmer.

*Anders Ølgaard**

* Lektor ved Københavns universitet.

SOCIOLOGISK INSTITUT VED KØBENHAVNS UNIVERSITET

Det første professorat i sociologi ved Københavns Universitet blev oprettet 1948, midlertidigt besat 1950 og permanent besat 1955¹.

Den sociologiske tradition ved Københavns Universitet lader sig dog spore tilbage til forrige århundrede, selvom det er en nok så spinkel tradition. Der skal ikke her forsøges givet noget fuldstændigt billede af udviklingen. Kun skal der fremhæves nogle data, som dokumenterer den sociologiske interesse.

Der er her grund til at lægge speciel vægt på den i 1848 fastlagte fagkreds for de statsvidenskabelige studerende, som specielt ved de krav, der stilledes om kendskab til de statistiske belysbare aspekter af dansk samfundsliv, betød en klar fremhævelse af det kvantitative og empiriske studium af sociale fænomener. Således gennemførte en af de første lærere i dette fag, professor *C. J. H. Kayser*, en omhyggelig analyse af danske selvmord.

Den mere teoretiske og i begyndelsen ret spekulative del af sociologien synes i al fald at kunne spores tilbage til 1880'erne. *C. Wilkens* udgav i 1881 den, som det synes, første dansksprogede sociologiske håndbog (*Samfundslegemets Grundlove*). Allerede titlen viser den stærke indflydelse fra den da dominerende organiske opfattelse af samfundet. Wilkens blev i 1883 den første universitetslærer med pligt

1. Århus Universitet fik sit første sociologi-professorat allerede i 1937, hvilket var besat af *Theodor Geiger* fra 1938 til hans død 1952. Dette professorat er ikke senere søgt besat, og universitetet opnåede derfor ministeriel godkendelse til et nyt professorat i nationaløkonomi.